

Pleban, Józef

Charakterystyka wybranych tendencji rozwojowych Olsztyna w latach 1947-1967

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 477-502

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOZEF PLEBAN

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH TENDENCJI ROZWOJOWYCH OLSZTYNA W LATACH 1947—1967

W zależności od charakteru, zagadnienia związane z rozwojem każdego miasta można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą z nich stanowią zagadnienia wynikające z roli, jaką miasto spełnia w strukturze administracyjnej (stolica kraju, regionu, subregionu, mikroregionu) oraz w strukturze gospodarczej (ośrodek przemysłu, handlu, turystyki, węzeł komunikacyjny) sieci osadniczej. Na drugą grupę składają się problemy związane z funkcjonowaniem organizmu miasta i zaspokojeniem potrzeb zamieszkujących miasto ludzi.

Problemy pierwszej grupy mają charakter wiodący, a składające się na tę grupę działy gospodarki narodowej spełniają rolę czynników miastotwórczych. Problemy drugiej grupy mają charakter wtórny, a składające się na tę grupę działy gospodarki narodowej związane są z zasiedleniem i obsługą zamieszkującej miasto ludności.

Spośród ogółu czynników miastotwórczych szczególnie istotny wpływ na rozwój Olsztyna miała funkcja administracyjna miasta¹. Od 1945 r. Olsztyn jest siedzibą władz wojewódzkich i powiatowych. Z rolą miasta jako ośrodka wojewódzkiego wiąże się kilka funkcji społeczno-gospodarczych, determinujących w znacznym stopniu charakter i rozwój ludnościowy i przestrzenny miasta². Są to funkcje ośrodka administracji publicznej i społecznej³; funkcje ośrodka oświaty i administracji

¹ Podstawowym opracowaniem, z którego korzystano do niniejszego artykułu, jest maszynopis Wojewódzkiej Pracowni Urbanistycznej przy Wydziale Budownictwa, Urbanistyki i Architektury PWRN w Olsztynie pt. *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967 w świetle planów zagospodarowania przestrzennego* — opracowany zespołowo. Redakcja ogólna i część opisowa: mgr inż. arch. Jan Patałas, dr ekon. Józef Pleban, mgr inż. arch. Kazimierz Tyłło; część tabelaryczna i graficzna: inż. arch. Stefan Słowiński, inż. Halina Faltyn, mgr inż. arch. Walerian Wierchowowski, mgr inż. arch. Jacek Osadowski, mgr inż. Tadeusz Radomski, mgr inż. Maria Włodzimierz Spyt, inż. Jan Madej. Uzupełnienie części tabel: mgr inż. arch. Jan Patałas i dr ekon. Józef Pleban. Podane w dalszej części przypisów numery tablic dotyczą powyższego opracowania.

² Ibidem.

³ Z ważniejszych funkcję tę reprezentują następujące instytucje i związane z nimi obiekty: Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Sąd Wojewódzki, Komitet Miasta i Powiatu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, Prezydium Powiatowej i Miejskiej Rady Narodowej, zarządy wojewódzkie, powiatowe i miejskie związków zawodowych i stowarzyszeń wyższej użyteczności takich jak Naczelna Organizacja Techniczna, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej i inne.

gospodarczej⁴; ośrodka naukowego⁵; ośrodka kulturalnego⁶; ośrodka dyspozycji turystycznej⁷; ośrodka unikalnych usług zdrowotnych⁸, wreszcie funkcje ośrodka unikalnych usług handlowych, rzemieślniczych i gastronomicznych⁹. W latach 1945—1970 istotnymi czynnikami miastotwórczymi były ponadto funkcje przemysłowe¹⁰ oraz funkcja zaplecza gospodarczego w postaci baz, magazynów i składów o zasięgu regionalnym¹¹.

Spośród funkcji wtórnych związanych z rolą miasta jako jednostki osadniczej istotny wpływ na przestrzenny rozwój Olsztyna posiadało mieszkalnictwo wielorodzinne i jednorodzinne, usługi podstawowe i ogólnomiejskie¹² oraz wyposażenie miasta w urządzenia sieciowe takie jak ulice i węzły komunikacyjne, urządzenia wodno-kanalizacyjne, energetyczne i środki komunikacji miejskiej¹³. Czynnikiem mającym istotny wpływ na rozwój Olsztyna były także zniszczenia wojenne obejmujące około 40% zabudowy miejskiej¹⁴.

Zniszczeniami najbardziej dotknięte zostało Stare Miasto, Kortowo i fragmenty ważniejszych arterii komunikacyjnych w rejonach węzłów komunikacyjnych. Zde-wastowano urządzenia wodno-kanalizacyjne, linie przesyłowe energii elektrycznej, urządzenia telefoniczne, środki komunikacji miejskiej. W procesie przestrzennego rozwoju miasta wyróżnić można następujące zasadnicze etapy:

⁴ Do ważniejszych instytucji należą tu: Narodowy Bank Polski, Bank Rolny, Państwowy Zakład Ubezpieczeń, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Powszechna Kasa Oszczędności, a ponadto branżowe zjednoczenia przemysłu kluczowego i terenowego, zjednoczenia budownictwa ogólnego i rolniczego, specjalistyczne przedsiębiorstwa budowlane o zasięgu wojewódzkim, Zjednoczenie Przedsiębiorstw Handlowych oraz Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Hurtowego, a także Związek Spółdzielczości Pracy, Spółdzielni Inwalidów i Gminnych Spółdzielni oraz Państwowa Komunikacja Samochodowa i przedsiębiorstwa sprzętowo-transportowe o zasięgu wojewódzkim.

⁵ W tym zakresie należy wymienić: Wyższą Szkołę Rolniczą, Wyższą Szkołę Nauczycielską, punkt konsultacyjny Politechniki Warszawskiej, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Instytut Rybactwa.

⁶ Funkcje kulturalne o znaczeniu regionalnym pełnią m.in. Teatr im. Stefana Jaracza, Teatr Lalek, Muzeum Mazurskie, Wojewódzki Dom Kultury, Dom Środowisk Twórczych, Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, redakcja „Gazety Olsztyńskiej”.

⁷ Do ważniejszych instytucji turystycznych należy: „Orbis”, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Przedsiębiorstwo Turystyczne „Warszawa-Olsztyn”, „Gromada”.

⁸ Wymienić tu trzeba: Szpital Wojewódzki, Szpital Dziecięcy, przychodnie specjalistyczne, oddziały specjalistyczne itd.

⁹ Takie jak Powszechny Dom Towarowy, Rolniczy Dom Towarowy, Dom Dziecka, „Eldom”, „Jubiler”, sklep muzyczny, „Motozbyt”, „Delikatesy”, Dom Usług, Restauracja „Nowoczesna”.

¹⁰ Olsztyn spełnia rolę ośrodka przemysłu zwłaszcza chemicznego, spożywczego, drzewnego (Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych, Zakłady Mięsne, Olsztyńskie Fabryki Mebli i inne zakłady przemysłowe).

¹¹ Np. bazy sprzętowo-materiałowe przedsiębiorstw budownictwa ogólnego, mieszkaniowego, rolniczego i specjalistycznego, drogowego i przedsiębiorstw transportowych. Magazyny hurtowe przedsiębiorstw handlowych wymagające lokalizacji w grupowaniach (na terenie dzielnic składowej).

¹² Usługi podstawowe obejmują usługi codziennego użytku jak np. żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe, sklepy ogólnospożywcze itp. Są one lokalizowane na terenie osiedli mieszkaniowych. Na usługi ogólnomiejskie składają się urządzenia charakteryzujące się niską częstotliwością użytkowania lokalizowane w śródmieściu i centrum miasta.

¹³ Por. K. Tyłło, J. Patalas, *Z zagadnień urbanistyki Olsztyna w latach 1945—1964*, Szkice olsztyńskie. Praca zbiorowa pod redakcją J. Jasińskiego, Olsztyn 1967, ss. 365 n.

¹⁴ Ibidem, s. 357.

1) Okres od 1945 r. do 1950 r. charakteryzujący się odbudową ważniejszych urządzeń i obiektów związanych z funkcjonowaniem miasta i usługami kulturalnymi dla ludności, ponadto odbudową istniejących zakładów przemysłowych oraz urządzeń gospodarki komunalnej¹⁵. W okresie tym miały miejsce nieliczne nowe realizacje związane z administracyjną funkcją miasta¹⁶ oraz mieszkalnictwem¹⁷.

2) Okres 1950—1959, w którym wybudowano Wyższą Szkołę Rolniczą oraz rozpoczęto budowę nowej jednorodnej pod względem funkcji dzielnicy przemysłowo-składowej umożliwiając sukcesywną likwidację znajdujących się na terenach mieszkaniowych uciążliwych baz, magazynów i składów. Ważnym ekonomicznym aspektem tego przedsięwzięcia było stworzenie możliwości koordynacji branżowej i przestrzennej realizowanych w tej dzielnicy inwestycji. Istotne znaczenie dla dalszego rozwoju miasta miała związana z budową dzielnicy przemysłowo-składowej decyzja dotycząca systemu urządzeń wodno-kanalizacyjnych obsługującego północno-wschodnią część miasta. Wykonanie urządzeń przesyłowych tej części systemu kanalizacji sanitarnej umożliwiła w latach 1958—1960 budowa osiedli mieszkaniowych na nowych, przedtem nie zainwestowanych terenach¹⁸ (dzielnica wschodnia).

3) Okres po 1960 roku cechuje ekspansja budownictwa mieszkaniowego na nowe tereny, położone w dzielnicach Zatorze, zachodnia i wschodnia¹⁹. Na terenie Zatorza wzniesiono osiedla: Podleśna, Jagiellońska, Lumumby, w dzielnicy wschodniej osiedla Kołobrzaska, Dworcowa, a w trakcie zabudowy znajduje się osiedle Nad Jarem. W dzielnicy zachodniej powstały zespoły domków jednorodzinnych przy ul. Bałtyckiej, w Likusach i w Kortowie. W tym okresie wnoszono przeważnie dla rodzin wielodzietnych budynki pięcio- i jedenastokondygnacyjne, czego wyrazem było bardzo intensywne wykorzystanie terenu. Ujemnym zjawiskiem omawianego budownictwa było częściowe wykonanie budynków oszczędnościowych. Z uwagi na małe powierzchnie użytkowe izb, brak niezależnych powiązań komunikacyjnych dla poszczególnych pomieszczeń (atrium) oraz brak bezpośredniego kontaktu ze światłem naturalnym pomieszczeń kuchennych nie należą one do chlubnych osiągnięć. W omawianym okresie sukcesywnie modernizowano układ komunikacyjny miasta. Posze-

¹⁵ Dworzec kolejowy, dworzec autobusowy, Dom Kultury Związku Zawodowego Kolejarzy, Stary Ratusz itd.

¹⁶ Biurowce: Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń przy ul. Kościuszki, Polskich Zakładów Zbożowych przy ul. Partyzantów, Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej przy ul. Szrajbera, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej przy ul. Zwycięstwa.

¹⁷ Budownictwo plombowe głównie przy ulicach Kościuszki i Limanowskiego.

¹⁸ Por. K. Tyłło, J. Patałas, op. cit., ss. 360—362.

¹⁹ Dzielnica śródmiejska — teren ograniczony od zachodu doliną rzeki Łyny, od północy torem kolejowym. Od południowego wschodu zakończony terenami istniejącego intensywnego zainwestowania. Dzielnica Zatorze — teren ograniczony od zachodu rzeką Łyną i od południa torem kolejowym. Dzielnica zachodnia — teren rozciągający się pomiędzy rzeką Łyną a Jeziorem Krzywym. Dzielnica wschodnia — teren położony na południowy wschód od dzielnicy Śródmieście. Składa się z zespołu oderwanych od siebie fragmentów zabudowy dawnej i najnowszej. Ta ostatnia skupia się w północnej części dzielnicy w rejonie skrzyżowania ul. Kołobrzeskiej i Dworcowej. Z istniejącej zabudowy największy obszar zajmuje Kolonia Mazurska. Dzielnica składowo-przemysłowa — tereny położone na wschód od Śródmieścia. Składa się z trzech części: część A, w zasadzie już zabudowana, znajduje się na północ od ul. Kołobrzeskiej oraz na wschód od toru kolejowego w kierunku Szczytna. Część B przylegająca do części A, położona na wschód od toru kolejowego na m. Szczytno, znajduje się aktualnie w trakcie zabudowywania. Część C aktualnie ograniczona do terenu Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych. Cała ta dzielnica charakteryzuje się jednorodnością funkcji (przemysł, budownictwo, magazyny, składy).

rzne i ulepszone zostały jezdnie ulic Warszawskiej, Wojska Polskiego, Pieniężnego, 1 Maja, Jagiellońskiej, Jagiellończyka, Zwycięstwa. Przebudowano węzły przy Ratuszu i dworcu kolejowym, zbudowano rondo i wiadukt przy placu Gen. Bema.

Wraz z przestrzennym rozwojem Olsztyna miał miejsce wzrost liczby zamieszkującej miasto ludności oraz wzrost liczby osób zatrudnionych w poszczególnych działach gospodarki narodowej. Wzrost liczby poszczególnych grup ludności nie kształtował się jednakowo, co ilustruje tabela 1. Wynika z niej, że w omawianym okresie liczba ludności wzrosła ponad dwukrotnie. Spośród poszczególnych grup ludności wyższą od przeciętnej dla ogółu ludności dynamikę wzrostu posiadała tylko grupa w wieku szkolnym. W grupie tej wskaźnik wzrostu liczby ludności w wieku szkoły podstawowej i średniej kształtował się w latach 1947—1967 na identycznym poziomie. W poszczególnych, wyróżnionych w tabeli etapach czasu, wskaźnik wzrostu w obydwu tych grupach młodzieży kształtował się natomiast niejednakowo.

W latach 1947—1956 występowało odwrotne zjawisko, gdyż wyższy od przeciętnego dla całej ludności wskaźnik wzrostu wykazywały grupy ludności zaliczane do grup dziecięcych.

Charakterystycznym zjawiskiem ostatniego okresu, to jest lat 1956—1967 jest nie wzrost, ale regres w grupie wieku 0—6 lat. Nasilenie tego zjawiska jest przy tym większe w grupie wieku żłobka aniżeli w grupie wieku przedszkola, co wskazuje, że proces starzenia się ludności miasta ma tendencję rosnącą dopiero w ostatnim okresie. Potwierdzeniem tego jest niższy od przeciętnego dla całej ludności miasta wskaźnik wzrostu grupy ludności znajdującej się w wieku poprodukcyjnym w całym okresie i w latach 1947—1967.

Odbiciem omawianych wyżej tendencji wzrostu ludności Olsztyna jest ponad dwukrotne zmniejszenie się ludności w wieku 0—6 lat oraz zwiększenie o prawie 50% ludności znajdującej się w grupie lat 7—18. Ilustracją omawianych przemian strukturalnych jest tendencja do stabilizacji odsetka udziału grupy ludności znajdującej się w wieku przedszkolnym i szkolnym (0—18 lat; 1947 — 34,0%, 1956 — 34,8%, 1967 — 34,7%) w stosunku do całej ludności, a także tendencja do zmniejszania się w ogólnej liczbie ludności grupy w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym.

Malejący udział w stosunku do całej ludności grupy w wieku produkcyjnym związany jest z występującym jednocześnie zjawiskiem istotnego, bo wynoszącego około 15% zmniejszenia się w tej grupie ludności udziału procentowego kobiet. Wiąże się z tym widoczny w tabeli 1 spadek udziału kobiet czynnych zawodowo (utrzymujących się z pracy) w ogólnej liczbie ludności w ostatnim okresie. Stąd wniosek, że wykazany w tabeli 1 około pięcioprocentowy wzrost udziału ludności zawodowoczynnej w 1967 roku jest wynikiem szybszego od kobiet wzrostu liczby mężczyzn znajdujących się w wieku produkcyjnym. Wyrazem tego jest malejący i trzykrotnie niższy od przeciętnego udziału ludności zawodowoczynnej w 1967 roku udział kobiet pracujących w ogólnej liczbie ludności.

Omówiony wzrost liczby ludności zawodowoczynnej stanowił podstawę rosnącego w tym okresie w szybkim tempie zatrudnienia w całym mieście. Jednocześnie rozwój poszczególnych funkcji wynikających z omówionej uprzednio roli Olsztyna był czynnikiem determinującym dynamikę wzrostu ludności zatrudnionej w działach gospodarki narodowej miasta. Zmiany w tym zakresie obrazują dane tabeli 2.

Porównanie tabeli 2 dotyczącej wzrostu liczby zatrudnionych z tabelą 1, dotyczącą wzrostu liczby ludności wskazuje, że wzrost liczby zatrudnionych wyprzedzał wzrost liczby ludności miasta. Powyższe miało wpływ na kształtowanie się tempa wzrostu tych dwóch ekonomicznych wielkości, co obrazuje tabela 3.

Z porównania zamieszczonych w tabeli 3 danych wynika, że zarówno w całym

Wzrost i struktura wieku ludności w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Liczba ludności				Wskaźniki w procentach															
	1947		1967		dynamiki wzrostu					struktury wieku										
	2	3	4	5	3:2	4:3	4:2	7	8	9	10									
1																				
Ludność zameldowana w granicach administracyjnych ogółem	44 358	58 600	90 790	132,1	154,8	204,5	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ludność w wieku żłobka 0—2 lat	3 100	5 400	3 293	174,2	61,0	106,2	7,0	9,2	3,6											
Ludność w wieku przedszkola 3—6 lat	3 320	5 800	4 986	348,9	86,0	150,1	7,5	9,9	3,6											
Ludność w wieku szkoły podstawowej 7—14 lat	4 650	5 900	13 451	126,0	228,0	289,3	10,5	10,1	14,8											
Ludność w wieku szkoły średniej 15—18 lat	3 990	3 300	11 531	82,7	349,4	289,0	9,0	5,6	12,8											
Ludność w wieku produkcyjnym (mężczyźni 19—64 lat, kobiety 19—59 lat)	26 546	34 400	52 195	129,6	151,7	196,8	60,0	58,7	57,5											
w tym kobiety	19 487		26 620			136,7	43,9		29,3											
Ludność w wieku poprodukcyjnym	2 628	3 800	5 244	144,6	138,0	199,5	6,0	6,5	5,8											
Ludność zawodowoczyzna	18 720	25 935	44 914	136,5	173,2	239,9	42,2	42,2	48,5											
w tym kobiety		11 000	12 980		118,0				14,3											

ZRÓDŁO: Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967 w świetle planów zagospodarowania przestrzennego. Praca zbiorowa w składzie: redakcja ogólna i część opisowa J. Pataias, J. Pieban, K. Tyliło; część tabelaryczna i graficzna S. Słowinski, H. Faltyń, W. Wierzechowski, J. Osadowski, T. Radomski, M. W. Spyt, J. Madej, Wojewódzka Pracownia Urbanistyczna przy Wydziale Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Prez. WRN w Olsztynie.

Wzrost i struktura zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej Olsztyna w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Liczba zatrudnionych				Wskaźniki w procentach									
	1947	1956	1967	4	dynamika wzrostu			struktury wieku						
	2	3	5		3:2	4:3	6	7	8	9	10			
1														
Przemysł i rzemiosło	3 615	2 715	10 915		75,1	402,0	301,9	16,5	8,5	21,0				
Budownictwo	3 830	2 885	7 205		75,3	249,7	188,1	17,5	9,0	13,8				
Transport i komunikacja	4 470	6 795	7 795		152,0	114,7	174,4	20,0	21,3	15,0				
Rolnictwo i leśnictwo	725	180	1 990		24,8	1105,5	274,4	4,0	0,9	3,8				
Pozostałe działy gospodarki narodowej	9 220	19 325	24 110		209,6	124,8	261,1	42,0	60,3	46,4				
Zatrudnienie ogółem	21 825	31 900	52 015		146,0	163,0	236,0	100,0	100,0	100,0				
Dojazdy do pracy średnio dziennie (saldo)	3 105	5 965	7 100		192,1	119,0	228,7	14,2	19,0	15,2				

ZRODŁO: Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967, tab. 1.

TABELA 3

Wskaźniki dynamiki „W” i średniego rocznego „T” tempa wzrostu ludności i zatrudnienia Olsztyna w latach 1947—1967

W latach	W %		T %	
	ludność	zatrudnienie	ludność	zatrudnienie
1947—1956	204,5	238,0	3,63	4,43
1956—1967	132,1	146,0	2,0	2,74
1947—1967	154,8	183,0	4,06	4,54

ZRÓDŁO: Obliczenia własne na podstawie tabeli 2.

okresie, jak i w poszczególnych jego przedziałach, wskaźniki dynamiki i tempa wzrostu zatrudnienia kształtowały się wyżej aniżeli całej ludności. Rezultatem powyższego było wykazane w tabeli 2 zjawisko dwukrotnego zwiększenia się liczby ludności dojeżdżającej do pracy w mieście. Wskaźnik wzrostu ludności dojeżdżającej do pracy w okresie 1947—1967 wynosi 229%, a zatem jest wyższy od wskaźnika wzrostu liczby ludności miasta (204,5) i bliski wskaźnika dynamiki wzrostu liczby zatrudnionych w mieście (238,0%). Powyższe wskazuje na niedobór siły roboczej w mieście, zwłaszcza w okresie 1947—1956, w którym wskaźnik wzrostu ludności dojeżdżającej do pracy kształtuje się prawie 50% wyżej od wskaźnika wzrostu zatrudnienia w mieście. Potwierdzeniem tego jest wykazany w tabeli 2 wzrost odsetka dojeżdżających do pracy w ogólnej liczbie zatrudnionych w mieście z około 14% w 1947 r. do 19% w 1956 r. W 1967 r. odsetek ten maleje do poziomu podobnego jak w 1947 r. i wynosi około 15%. Rośnie natomiast udział ludności wyjeżdżającej do pracy w ogólnej liczbie zawodowoczynnych Olsztyna, co wskazuje na coraz większe powiązania zewnętrzne miasta. Udział ten z 0,4% w 1956 r. wzrósł do 2,1% w 1967, tj. z około 100 do prawie 800 osób.

Z analizy danych zamieszczonych w tabeli 2 wynika ponadto, że w układzie rodzajowym najwyższa dynamika wzrostu w ostatnim okresie, to jest w latach 1956—1967, cechowała przemysł, co wskazuje na stale rosnące znaczenie jego funkcji w mieście. Wyższy w całym okresie i w latach 1956—1967 wskaźnik dynamiki wzrostu w rolnictwie i leśnictwie związany jest ze zmianą granic miasta.

Podobny jak w przemyśle trend wzrostu występuje w budownictwie, wskazując również na rosnące, szczególnie w ostatnim okresie, znaczenie tej funkcji w Olsztynie.

W pierwszym natomiast okresie, to jest w latach 1947—1956, szybszy niż ogólny wzrost liczby zatrudnionych miał miejsce w komunikacji i pozostałych działach gospodarki narodowej. Powyższe związane było głównie z rozbudową w tym czasie przedsiębiorstw komunikacji i transportu o zasięgu wojewódzkim i ponadregionalnym (Polskie Koleje Państwowe i Państwowa Komunikacja Samochodowa), oraz tworzeniem się i rozbudową ośrodków dyspozycji centralnej i przedsiębiorstw usługowych o zasięgu ogólnowojewódzkim (wojewódzkie centrale handlu hurtowego, różnego rodzaju administracja i usługi).

Związany z rolą miasta jako ośrodka wojewódzkiego wzrost funkcji administracyjnej i usługowej widoczny jest w kształtowaniu się wskaźników dynamiki wzrostu liczby zatrudnionych w wymienionych w tabeli 2 działach sfery produkcji materialnej oraz sfery niematerialnej (zdrowie, kultura, nauka, oświata, administracja itp.) razem z handlem i gastronomią. Wskaźniki te przedstawia tabela 4.

TABELA 4

Wskaźniki wzrostu zatrudnienia w sferze produkcji materialnej i niematerialnej

Wyszczególnienie	Lata		
	1947—1967	1947—1956	1957—1967
Działy produkcji materialnej (przemysł, rzemiosło, budownictwo, transport i łączność, rolnictwo i leśnictwo)	220,8%	99,5%	221,9%
Działy produkcji niematerialnej oraz handel i gastronomia	261,5%	209,7%	124,7%

ZRÓDŁO: Obliczenia własne na podstawie tabeli 2.

Z przytoczonych w tabeli 4 danych wynika, że w pierwszym okresie czasu, tj. w latach 1947—1956, liczba zatrudnionych w sferze produkcji niematerialnej oraz handlu i gastronomii rosła dwukrotnie szybciej od liczby zatrudnionych w sferze produkcji materialnej (bez handlu i gastronomii). W drugim okresie, tj. w latach 1956—1967, zjawisko to kształtowało się odwrotnie.

Powyższe jest wyrazem nasilenia administracyjnej funkcji miasta w pierwszym, a produkcyjnej funkcji w drugim okresie. Ogólnie wzrost funkcji administracyjno-usługowej zarówno w poszczególnych etapach, jak i całym okresie był szybszy od wzrostu funkcji produkcyjnej miasta. Wraz z rozwojem poszczególnych działów gospodarki narodowej rosła liczba miejsc do pracy. Zagadnienie powyższe obrazuje tabela 5.

TABELA 5

Miejsca pracy w Olsztynie według głównych funkcji w latach 1956—1967

Wyszczególnienie	Liczba miejsc pracy		Wskaźnik wzrostu 1956:1967	Wskaźniki struktury	
	1956	1967		1956	1967
Przemysł	2 916	9 171	314,5	10,1	18,9
Administracja	6 115	17 910	292,9	21,1	36,6
Usługi	4 230	5 553	131,3	14,6	11,3
Pozostałe działy	15 647	32 391	207,0	54,2	33,2
Ogółem	28 908	48 906	169,2	100,0	100,0

ZRÓDŁO: Obliczenia własne na podstawie tabel 1 i 2.

Z danych przedstawionych w tabeli 5 wynika, że we wszystkich obrazujących charakter funkcji miasta działach istniał stały wzrost liczby miejsc pracy. Wzrost ten był największy w przemyśle i administracji (1,9 i 1,7-krotny). Jednocześnie zmniejszał się udział miejsc pracy usług o prawie 23% i pozostałych działów o 40% w ogólnej liczbie. Wskazuje to dobitnie na rolę i miejsce miasta w gospodarce narodowej. Pod względem liczby miejsc do pracy Olsztyn spełnia przede wszystkim funkcję ośrodka administracyjnego, przemysłowego i usługowego.

Następstwem wzrostu liczby ludności w Olsztynie były zmiany wielkości użytkowanych na poszczególne cele terenów w mieście. Na wykresie 1 przedstawiono zmiany wielkości terenów poszczególnych rodzajów zabudowy, a na wykresie 2 przed-

stawiono zmiany te w przeliczeniu na jednego mieszkańca²⁰. Tendencje te (wykres 2) wynikają z dążenia do maksymalnego wykorzystania terenów uzbrojonych, co wskazuje na gospodarność towarzyszącą procesowi rozwoju miasta.

Tendencję do wzrostu wielkości powierzchni przypadającej na jednego mieszkańca w pierwszym okresie, to jest w latach 1947—1956, a zmniejszanie się tego wskaźnika w drugim etapie, to jest w latach 1956—1967, wykazują tereny administracji i usług. Podobna tendencja miała miejsce w zakresie zatrudnienia — tabela 2.

W całym okresie rośnie jedynie wskaźnik dotyczący terenów należących do sfery produkcji materialnej. W tym zakresie najszybciej, bo ponad czterokrotnie wzrasta na jednego mieszkańca powierzchnia terenów budownictwa, dwukrotnie powierzchnia terenów magazynów i składów oraz około 1,6 razy powierzchnia terenów przemysłu.

Z wykresu 1 wynika, że obszar terenów zainwestowania miejskiego wzrósł w latach 1947—1967 prawie dwukrotnie, co wskazuje, iż pod tym względem przestrzenny rozwój miasta zbliżony był do wskaźnika wzrostu liczby ludności (191,2‰).

Porównanie tych dwu wskaźników w latach 1947—1956 mówi, że wskaźnik wzrostu liczby ludności był w tym okresie wyższy o prawie 10‰. Wyższy od terenów zainwestowanych przyrost liczby ludności w tym okresie związany był głównie z realizacją budownictwa mieszkaniowego o charakterze plombowym, przede wszystkim na terenie Starego Miasta, ul. Kościuszki i Limanowskiego.

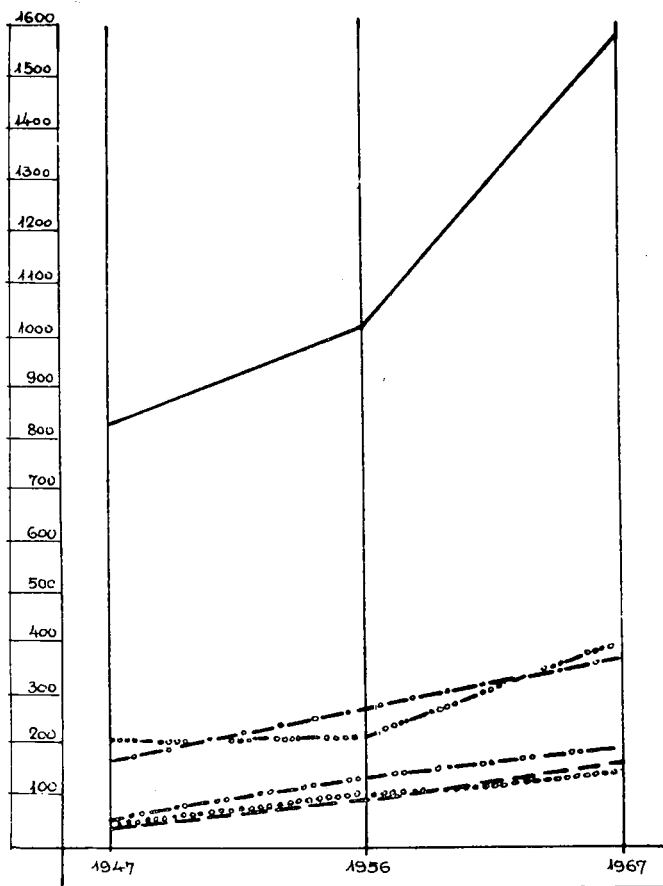
Istotne charakteryzujące kierunek przeobrażeń w strukturze funkcjonalnej miasta zmiany miały miejsce w zakresie użytkowania terenów zainwestowanych. Wskazują na to dane tabeli 6.

Niższa od wzrostu terenów zainwestowanych ogółem dynamika wzrostu nastąpiła jedynie w zakresie terenów mieszkaniowych²¹, terenów urządzeń gospodarki wodnej i energetyki oraz innych terenów. Najwyższy, bo ponad cztery i półkrotny wzrost wykazują tereny przeznaczone pod usługi, co związane jest nie tylko ze wzrostem usług dla ludności miasta, ale w znacznej mierze również z koncentracją w Olsztynie usług o charakterze regionalnym (Powszechny Dom Towarowy, Rolniczy Dom Towarowy, Wyższa Szkoła Rolnicza, Wyższa Szkoła Nauczycielska, część szkół średnich, szpitale, przychodnie specjalistyczne itp.) W związku z tym również udział terenów zajmowanych przez urządzenia usługowe wzrasta najszybciej, bo

²⁰ W obydwu wykresach tereny mieszkaniowe wykazano bez terenów zabudowy zagrodowej, których wielkość wynikała ze zmian granic administracyjnych miast, a nie z przekształceń o charakterze urbanistycznym. W wykresie 1 podano razem tereny komunikacji i transportu oraz wszystkie typy usług włącznie z administracją. Tereny mieszkaniowe o wysokiej i niskiej intensywności oznaczają tereny, na których wskaźnik intensywności zabudowy mieszkaniowej netto kształtuje się odpowiednio powyżej i poniżej 0,7. Przez wskaźnik intensywności zabudowy mieszkaniowej netto rozumie się stosunek powierzchni ogólnej wszystkich budynków mieszkalnych oraz usług w postaci budynków mieszkalnych i budynków usług podstawowych, nie posiadających wydzielonych działek do powierzchni terenu mieszkaniowego netto. Przez tereny mieszkaniowe netto rozumie się natomiast tereny obejmujące: powierzchnie z budynkami mieszkalnymi i usługami podstawowymi bez wydzielonych działek, powierzchnie niezabudowane przylegające do wyżej wymienionych budynków i związane bezpośrednio z funkcją mieszkania, jak place zabaw dla dzieci i odpoczynku dla starszych, dojazdy do budynków, przejścia piesze, placówki gospodarcze, uzupełniająca zielen między budynkami, a także połowę powierzchni parkingów i garaży przewidzianych na terenach mieszkaniowych.

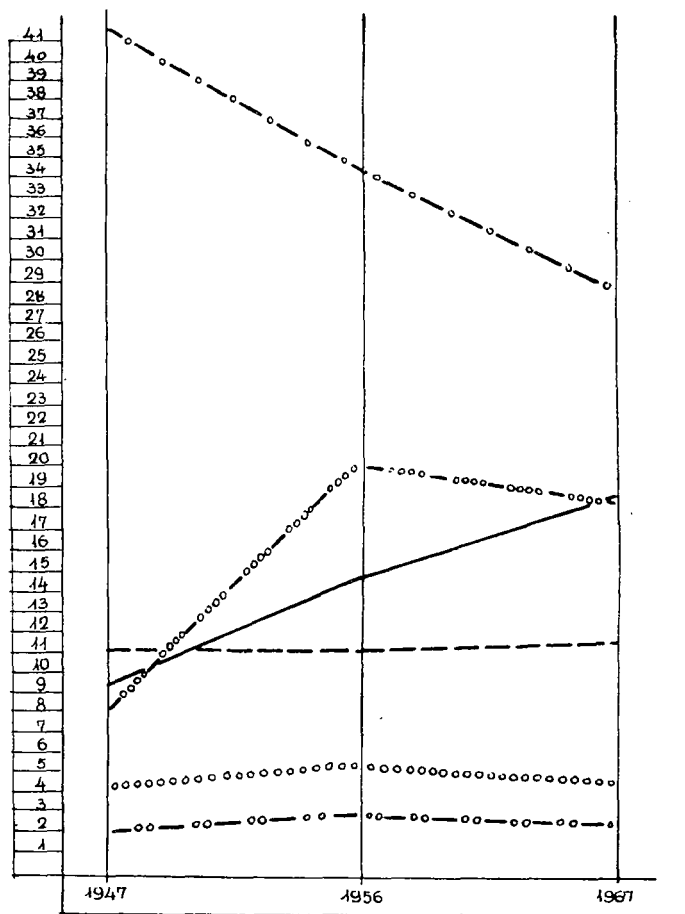
²¹ Jest to zjawisko pozytywne świadczące o gospodarności i wynika z wprowadzenia stosunkowo dużej intensywności zabudowy w stosunku do istniejącej zabudowy mieszkaniowej.

Wykres 1

- RAZEM TERENY ZAINWESTOWANE
- PRZEMYSŁ, BUDOWNICTWO, SKŁADY
- . - . - MIESZKALNICTWO
- USŁUGI
- KOMUNIKACJA, GOSPODARKA WODNA I ENERGETYCZNA
- ZIELEŃ

Powierzchnia terenu miasta Olsztyna w ha według rodzaju użytkowania w latach 1947—1967

- PRZEMYSŁ, BUDOWNICTWO, SKŁADY
 - - - - - MIESZKALNICTWO O WYSOKIEJ INTENSYWNOŚCI
 - MIESZKALNICTWO O NISKIEJ INTENSYWNOŚCI
 ADMINISTRACJA
 ○ ○ ○ ○ ○ USŁUGI
 ○ ● ○ ● ○ ● ○ ● ○ ● ZIELEŃ

Powierzchnia terenu w m² przypadająca na 1 mieszkańca Olsztyna w latach 1947—1967 według rodzaju zabudowy

około dwa i półkrotnie. Pomimo istotnego wzrostu terenów zajętych przez usługi, zarówno ilość i rodzaj usług świadczonych na rzecz ludności regionu jak i ludności miasta jest niedostateczna²².

TABELA 6

*Wzrost i struktura użytkowania terenów zainwestowanych Olsztyna
w latach 1947—1967*

Rodzaj terenu	Wzrost terenu w %			Struktura użytkowania terenu w %		
	lata					
	1947	1956	1967	1947	1956	1967
Przemysł	100	111,5	146,1	2,6	2,6	4,5
Budownictwo	100	221,7	591,6	1,0	1,8	3,1
Składy i magazyny	100	195,6	221,7	1,5	4,1	3,1
Ogółem	100	203,1	402,1	5,1	8,5	10,7
Ośrodki produkcji i urządzenia rolnicze	100	100,0	390,7	1,8	1,4	3,7
Mieszkalnictwo ogólne	100	109,2	156,9	34,4	30,6	28,3
Tereny o wysokiej intensywności	100	127,9	206,7	6,0	6,3	6,5
Tereny zabudowy, zagrodowej	100	83,8	181,2	5,3	3,6	5,1
Tereny o niskiej intensywności	100	108,8	136,6	22,4	19,9	16,0
Administracja ogólna	100	191,2	282,5	1,0	1,5	1,3
Usługi ogółem	100	326,8	464,8	4,3	11,6	10,5
Zieleń ogółem	100	196,1	331,2	5,7	9,0	9,9
Komunikacja i transport ogółem	100	107,6	204,4	21,0	18,4	22,4
Urządzenia gospodarki wodnej i energetyki	100	103,9	160,0	3,4	2,9	2,9
Inne	100	84,2	83,8	23,3	16,0	10,3
Razem tereny zainwestowane	100	122,8	191,2	100,0	100,0	100,0

ŹRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 9.

Obok rozwoju miasta jako ośrodka usługowego nastąpił w omawianym okresie rozwój miasta jako ośrodka przemysłowo-składowego. Wskazuje na to wysoki, bo czterokrotny wzrost terenów zajmowanych pod urządzenia przemysłowe, magazynowe i składowe, a także dwukrotny wzrost udziału tych terenów w ogólnym obszarze zainwestowania miejskiego.

²² Generalnie urządzenia usługowe nie odpowiadają wymaganiom standardom. W szeregu przypadków jak np. w zakresie przychodni zdrowia, żłobków i przedszkoli, a także gastronomii, usługi dla ludności mieszczą się w budynkach adaptowanych na ten cel, charakteryzujących się znacznym zużyciem technicznym i złą funkcjonalnością. Szczególnie dotkliwie odczuwa się brak odpowiedniego zaplecza dla poszczególnych urządzeń zlokalizowanych często w budynkach barakowych. Niewystarczająca powierzchnia użytkowa większości urządzeń usługowych powoduje ich nadmierne zagęszczenie. Również wachlarz usług zwłaszcza dotyczący usług rzemieślniczych jest nadal niewystarczający. Za mało jest nadal w mieście dużych obiektów handlowych typu domu towarowego oraz domu usług świadczących usługi unikalne dla ludności miasta i województwa. Konieczność świadczeń dla całego województwa przez istniejącą niedostateczną sieć usługową powoduje nadmierne jej obciążenie i utrudnia korzystanie z usług ludności miasta. Typowym przykładem jest pełnienie do niedawna przez szpital miejski funkcji szpitala wojewódzkiego.

Pośród omawianych rodzajów terenów zainwestowanych najwyższa dynamika wzrostu istniała w budownictwie²³. Wielkość tych terenów wzrosła w latach 1947—1967 najwyżej spośród wszystkich innych, bo aż sześciokrotnie, w tym cztery i półkrotnie wyżej od terenów przemysłowych oraz około trzykrotnie wyżej od terenów zajmowanych przez magazyny i składy²⁴, a także terenów zainwestowanych ogółem. Powyższe znalazło wyraz w trzykrotnym zwiększeniu udziału terenów zajętych przez bazy i urzędnictwa budownictwa w ogólnej powierzchni terenów zainwestowanych miasta. Wzrost udziału terenów zajętych pod magazyny i składy był mniejszy, gdyż dwukrotny, a przez przemysł około 1,6-krotny.

Na wykazany w tabeli 6 prawie czterokrotny wzrost terenów zajętych pod ośrodki i urzędnictwa rolnicze istotny wpływ posiadają pola doświadczalne Wyższej Szkoły Rolniczej oraz koncentracja w Olsztynie urzędzeń rolnych o zasięgu regionalnym. Ponad trzykrotny wzrost terenów zielonych dotyczy zieleni urządzonej głównie w formie skwerów oraz ciągu zieleni naturalnej wzdłuż doliny rzeki Łyny, podchodzącego szerokim klinem do centrum miasta. Wyższy o 50% od wskaźnika wzrostu liczby ludności indeks wzrostu terenów zielonych w omawianym okresie wskazuje na wzrost poprawy warunków zdrowotnych ludności miasta.

Stosunkowo wysoki, bo ponad 2,6-krotny, jest wzrost terenów zajmowanych pod budynki administracyjne. Wzrost ten miał miejsce głównie w pierwszym z analizowanych przedziałów czasowych. Świadczy o tym malejący w 1967 roku, w porównaniu z 1956 rokiem, udział tych terenów w ogólnej powierzchni terenów zainwestowanych. Omawiany wzrost związany jest z trzecią obok usługowej i gospodarczej regionalną funkcją Olsztyna, a mianowicie funkcją ośrodka koncentracji administracji państwowej, społecznej i gospodarczej²⁵, obsługującej teren całego województwa. Niższy o połowę od wzrostu liczby ludności wskaźnik wzrostu terenów mieszkaniowych jest wynikiem szybszego (około 50%) wzrostu terenów charakteryzujących się wysoką intensywnością zabudowy²⁶ aniżeli całkowitych terenów mieszkaniowych.

Analiza struktury użytkowania terenu wykazuje, że przy ogólnym wzroście terenów mieszkaniowych ich udział w ogólnej powierzchni zainwestowania miejskiego maleje. Tendencję malejącą w ogólnej powierzchni mieszkaniowej posiada także udział terenów o zabudowie zagrodowej i jednorodzinnej. Sukcesywnie wzrasta natomiast udział terenów o wysokiej intensywności. Powyższe jest wynikiem realizacji w omawianym okresie zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, głównie pięcio-kondygnacyjnej i wyższej, a przede wszystkim realizacji niepełnych osiedli jak „Kormoran”, „Jagiellońska”, „Podleśna” i „Pojezierze”.

Podstawowymi zadaniami Olsztyna jako organizmu miejskiego są: funkcja pracy i wypoczynku jego mieszkańców oraz funkcja obsługi ludności miasta, powiatu i województwa. W pierwszym przypadku tendencje rozwojowe w omawianym okresie

²³ Zgodnie z nomenklaturą urbanistyczną budownictwo obejmuje bazy i urzędnictwa produkcyjne przemysłu materiałów budowlanych oraz przedsiębiorstw budowlanych.

²⁴ Bez magazynów i składów przedsiębiorstw budowlanych podanych w dziale budownictwo.

²⁵ Przez administrację gospodarczą rozumie się także instytucje jak poczta, Państwowy Zakład Ubezpieczeń, banki itp., a także zarządy zjednoczeń przemysłowych, handlowych i innych.

²⁶ Wykazany w tabeli 7 wskaźnik wzrostu terenów zabudowy zagrodowej dotyczący lat 1956—1967 jest zawyżony i nie odzwierciedla prawidłowo przekształceń w tym zakresie. Wynika to z korekty granic administracyjnych miasta, w wyniku której do obszaru zainwestowania miejskiego dołączono tereny mieszkaniowe wsi Likusy i Dajtki.

najlepiej charakteryzują przeobrażenia w zakresie przemysłu, składów i baz, a w drugim zmiany w zakresie mieszkalnictwa oraz usług. Problem pierwszy ilustruje tabela 7.

TABELA 7

Wielkość terenu w ha użytkowanego przeciętnie przez jeden zakład produkcyjny w Olsztynie w latach 1947—1967

Rok	Ogółem przemysł, składy i bazy	w tym			Ogółem zgrupow. przem. skład.	w tym		
		przemysł	składy	bazy		przemysł	składy	bazy
1947	0,86	0,82	0,53	0,12	0,92	2,20	0,82	0,50
1956	1,01	0,91	0,90	1,24	1,98	4,13	1,54	2,20
1967	1,54	1,86	0,96	1,93	3,15	8,95	1,26	3,13

ZRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 2.

We wszystkich badanych przedziałach czasu i rodzajach produkcji materialnej istniała tendencja do wzrostu wielkości terenu użytkowanego przeciętnie przez 1 zakład. Ze szczególną siłą zjawisko to występuje w zgrupowaniach, w tym zwłaszcza w przemyśle²⁷. Powyższe jest przede wszystkim wynikiem budowy w omawianym okresie Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych, a także innych zakładów przemysłowych na terenie miasta, jak Zakładów Stolarskich Spółdzielni Pracy im. Nowotki, Zakładu Mleczarskiego, Zakładów Graficznych oraz rozbudowy Zakładów Mięśnych, Olsztyńskiej Fabryki Mebli i innych. Omawiana tendencja wskazuje na rosnącą koncentrację produkcji i jest wynikiem raczej szybszego przyrostu terenów, zwłaszcza w zgrupowaniach przemysłowo-składowych aniżeli przyrostu liczby zakładów. Na powyższe wskazuje aneks 1.

Innym przejawem stwierdzonego w niniejszej analizie zjawiska sukcesywnie rosnącej koncentracji produkcji jest wzrastająca liczba zatrudnionych przypadająca przeciętnie na jeden zakład przemysłowy i jeden hektar terenu oraz malejąca wielkość powierzchni terenu przypadająca na jednego zatrudnionego. Świadczy o tym tabela 8.

TABELA 8

Liczba zatrudnionych przypadających na 1 zakład pracy i 1 ha terenu oraz wielkość terenu przypadająca na 1 zatrudnionego w produkcji materialnej Olsztyna w latach 1956—1967

Wyszczególnienie	Liczba zatrudnionych przypadających na				Wielkość terenu w ha przypadająca na 1 zatrudnionego	
	zakład		ha terenu		1956	1967
	1956	1967	1956	1967		
Przemysł	230	743	56	83	0,018	0,012
Składy	31	48	20	38	0,050	0,026
Bazy	24	119	11	38	0,091	0,026
Ogółem w zgrupowaniach przemysłowo-składowych	57	157	29	50	0,035	0,020

ZRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 9.

²⁷ Głównie w związku z decyzją z 1949 roku budowy w Olsztynie dzielnicy przemysłowo-składowej jako jednej z pierwszych prób planowej koncentracji i koordynacji przestrzennej inwestycji przemysłowo-składowych w Polsce.

Proces koncentracji produkcji materialnej w Olsztynie mierzony liczbą zatrudnionych na jeden zakład przebiegał najintensywniej w zakresie baz, gdzie przeciętna wielkość zakładu wzrosła pięciokrotnie, a następnie w przemyśle, w którym przeciętna wielkość zakładu wzrosła podobnie jak w całym zgrupowaniu przemysłowo-składowym ponad trzykrotnie, podczas gdy składów tylko półtorakrotnie. Skala procesu koncentracji produkcji, mierzonego liczbą zatrudnionych przypadających na 1 ha terenu i odwrotnie wielkością terenu w ha na jednego zatrudnionego była również największa w zakresie baz (około 3,5 raza), średnia w zakresie składów (2 razy) i najmniejsza w zakresie przemysłu (1,6 raza). Oznacza to, że w omawianym okresie rozwijający się w Olsztynie przemysł cechowała wyższa terenochłonność niż pracochłonność produkcji. Zjawisko to winno ulegać polaryzacji, a nawet odwróceniu w wyniku rozbudowy zakładów przemysłowych, zwłaszcza Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych i zwiększania tą drogą liczby zatrudnionych na obecnie użytkowanym terenie.

Natomiast porównanie wskaźników koncentracji pionowej charakteryzującej stopień wzrostu przeciętnej liczby zatrudnionych w jednym zakładzie oraz przestrzennej, charakteryzującej stopień wzrostu liczby zatrudnionych przypadających na 1 ha terenu wskazuje, że procesy te nie przebiegały jednakowo. W przemyśle i budownictwie przeciętna wielkość zakładu rosta szybciej niż przeciętna intensywność wykorzystania użytkowanego terenu. W składach zjawisko to natomiast kształtowało się odwrotnie, przy czym różnica pomiędzy koncentracją pionową i poziomą była tu niewielka, a przy tym ujemna; wynosiła minus 0,5 raza. Analogiczna różnica w przemyśle i bazach kształtowała się na zbliżonym poziomie i wynosiła odpowiednio: przemysł + 1,4 raza, a bazy + 1,5 raza. Stwierdzone w toku analizy szybsze tempo koncentracji przestrzennej składów świadczy bezsprzecznie o wzroście gospodarczości w tym dziale produkcji materialnej. Natomiast stosunkowo duże odchylenia wskaźników koncentracji pionowej i przestrzennej w bazach i przemyśle wynikają głównie z rodzaju produkcji tych działów gospodarki narodowej, charakteryzującej się m.in. większym tempem mechanizacji pracy, a także koniecznością występowania rezerwy terenu niezbędnej pod przyszłą rozbudowę zakładu (np. na terenie OZOS buduje się obecnie fabrykę kordów).

Problem drugi, a mianowicie tendencje rozwojowe bazy mieszkaniowej dla ludności charakteryzuje tabela 9.

Podstawowy wniosek nasuwający się z analizy tabeli 9 można zawrzeć w stwierdzeniu, że wskaźnik wzrostu terenów mieszkaniowych kształtuje się zarówno w poszczególnych przedziałach, jak i całym badanym okresie czasu niżej od wskaźnika wzrostu zamieszkującej te tereny ludności. Wynika on z rosnącej efektywności wykorzystania terenu, co znajduje wyraz w zwiększonym wskaźniku gęstości zaludnienia terenów mieszkaniowych brutto (liczba mieszkańców na 1 ha terenu).

Wskaźnik ten w omawianym okresie przedstawiał się następująco: 1947 rok = 157 M/ha, 1956 rok = 183 M/ha, 1967 rok = 205 M/ha. Wskaźnik gęstości zaludnienia w analizowanym okresie czasu wzrósł o prawie 35%²⁸.

Podstawowym czynnikiem mającym wpływ na zwiększenie gęstości zaludnienia jest (tabela 9) stosunkowo duża dynamika wzrostu zabudowy wielorodzinnej (budynki powyżej 4 mieszkań). Dynamika wzrostu poszczególnych typów budownictwa wielorodzinnego jest zróżnicowana, ale wyższa w typie budownictwa wysokiego.

²⁸ Wskaźnik dla 1967 r. obliczono jako stosunek liczby mieszkańców miasta do terenów mieszkaniowych obejmujących także tereny zabudowy zagrodowej wsi Likusy i Dajtki. W związku z tym odzwierciedla on jedynie tendencję, a nie rzeczywisty poziom, który jest wyższy.

TABELA 9

Wskaźniki charakteryzujące rozwój mieszkalnictwa w Olsztynie w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Mieszkalnictwo w latach			% wzrostu		
		1947	1956	1967	4:3	5:4	5:3
		3	4	5	6	7	8
1	2	3	4	5	6	7	8
Tereny mieszkaniowe ogółem	ha	282,0	308,0	442,6	109,2	143,7	156,9
Ludność na terenach mieszkaniowych ogółem	tys. osób	44,3	54,3	90,4	122,6	166,5	204,1
Tereny o zabudowie wielorodzinnej							
a) o wysokiej intensywności	ha	6,1	19,0	68,6	311,5	361,0	1124,6
b) o niskiej intensywności	ha	36,4	37,0	49,8	101,6	134,6	136,8
Tereny o zabudowie jednorodzinnej	ha	136,6	160,7	214,7	117,6	133,6	133,6
Ludność na terenach o zabudowie wielorodzinnej							
a) o wysokiej intensywności	tys. osób	3,6	9,2	27,9	255,5	303,2	775,0
b) o niskiej intensywności	tys. osób	9,7	10,5	14,1	108,2	134,2	145,4
Ludność na terenach zabudowy jednorodzinnej	tys. osób	94,4	10,5	11,7	111,2	11,4	123,9
Zabudowa mieszkaniowa z lat							
a) sprzed 1918 roku	tys. izb	11,0	10,6	10,0	96,4	94,3	90,9
b) 1918—1945	tys. izb	18,0	18,0	17,5	100,0	97,2	97,2
c) 1945—1967	tys. izb	0,1	5,9	24,5	59,0	415,2	245,0
Zabudowa na terenach							
a) inwersyjnych lub podmokłych	% ludności	4,3	2,7	1,4	62,8	51,8	32,5
b) pod wpływem uciążliwości przemysłu	% ludności	7,8	6,1	4,3	78,2	70,5	55,1
c) pod wpływem uciążliwości komunikacji	% ludności	13,1	14,0	2,7	106,9	19,3	20,6
d) w nakładających się strefach uciążliwości	% ludności	4,5	2,7	2,1	60,0	77,8	46,7
Zabudowa wyposażona w							
a) wodociągi	% mieszkań	91	.	98	.	.	100,0
b) kanalizację	% mieszkań	80	.	98	.	.	122,5
c) centralne ogrzewanie	% mieszkań	.	.	43	.	.	.
d) instalację gazową	% mieszkań	80	.	66	.	.	82,5

ŹRÓDŁO: Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967, tab. 3.

W zabudowie tej wskaźnik wzrostu terenu zwłaszcza w całym okresie kształtuje się znacznie wyżej od wskaźnika wzrostu ludności. Jest to wyrazem rosnącej poprawy warunków bytowania w drodze budowy na terenach mieszkaniowych takich urządzeń jak garaże i parkingi.

Obszar terenów zajętych pod zabudowę wielorodzinną o niskiej intensywności wykazuje tendencję do stabilizacji, podczas gdy zamieszkująca te tereny ludność przejawiała do 1956 r. analogiczną jak obszar dynamikę wzrostu, a w całym okresie 1947—1967 wyższą o mniej więcej 10%. Zjawisko powyższe związane jest ze wzrostem gęstości zaludnienia omawianego typu zabudowy w ostatnim okresie. Zjawisko zaś malejącej gęstości zaludnienia widać na terenach zabudowy jednorodzinnej, gdzie wskaźnik wzrostu terenów unaoacza zarówno w poszczególnych przedziałach, jak i całym okresie tendencję do stabilizacji. Natomiast wskaźnik wzrostu

liczby ludności w okresie 1947—1956 ma tendencję do stabilizacji, a 1947—1967 do niższego wzrostu o około 10% niż to ma miejsce w zakresie terenów.

Rodzaje budownictwa (tabela 9) odnoszą się wyłącznie do mieszkalnictwa odpowiadającego współczesnym wymaganiom. Udział tego budownictwa w wielkości ogółem obrazuje tabela 10.

TABELA 10

Udział procentowy budownictwa mieszkaniowego odpowiadającego współczesnym wymaganiom w budownictwie mieszkaniowym ogółem w Olsztynie w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Udział w procentach					
	tereny w ha			mieszkańcy		
	lata					
	1947	1956	1967	1947	1956	1967
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym						
1. zabudowa wielorodzinna						
a) o wysokiej intensywności	2,2	6,2	17,0	8,0	17,0	31,0
b) o niskiej intensywności	12,9	12,0	11,2	21,9	19,3	13,6
2. zabudowa jednorodzinna	48,4	52,2	48,5	21,2	19,4	13,0
R a z e m	63,5	70,4	76,7	51,1	55,7	57,6
Z tego śródmieście						
1. zabudowa wielorodzinna						
a) o wysokiej intensywności	0,8	1,8	1,6	0,3	6,4	5,3
b) o niskiej intensywności	8,1	7,8	5,8	22,6	22,3	15,6
2. zabudowa jednorodzinna	3,2	2,9	2,0	3,2	2,6	1,6
R a z e m	12,1	12,5	9,4	26,1	31,3	22,5

ZRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 3.

Analiza tabeli 10 dowodzi, że w całym mieście wzrastał udział wymienionego w tytule typu zabudowy, przy czym wzrost udziału terenów był szybszy od wzrostu udziału mieszkańców w zabudowie mieszkaniowej ogółem. Tendencja ta jest zgodna z dążeniem do poprawy warunków w drodze instalowania na terenach mieszkaniowych niektórych urządzeń usługowych (garaże osiedlowe, ogródki jordanowskie itp.).

Stwierdzona prawidłowość rosnącego udziału mieszkalnictwa odpowiadającego współczesnym wymaganiom jest wynikiem skokowego wzrostu udziału terenów zabudowy wielorodzinnej o wysokiej intensywności (głównie nowe osiedla mieszkaniowe).

W ujęciu przestrzennym omawiana prawidłowość jest wynikiem realizacji budownictwa mieszkaniowego poza terenami śródmiejskimi głównie w dzielnicy wschodniej i dzielnicy Zatorze. Wskazuje na to tabela 10 dotycząca śródmieścia, z której wynika, że w badanym okresie udział zarówno całej omawianej zabudowy, jak i jej poszczególnych rodzajów posiada tendencję malejącą.

Na poprawę warunków mieszkalnych ludności Olsztyna wskazuje także tabela 11 dotycząca wieku budynków mieszkalnych.

W latach 1947—1967 zasoby mieszkaniowe wybudowane przed 1918 rokiem zmalały o około 10%, a wybudowane w okresie 1918—1945 o około 3%. Jednocześnie udział pierwszych w ogólnej liczbie izb zmniejszył się około dwukrotnie, a drugich około 10%.

Łączne zasoby mieszkaniowe zrealizowane przed 1945 r. posiadały w 1967 r.

nadal nieznaczną, bo trzyprocentową przewagą nad zasobami budownictwa mieszkaniowego zrealizowanego po roku 1945. Rozwój tego ostatniego miał charakter skokowy, a jego udział obejmował w 1967 r. prawie połowę ogólnych zasobów

TABELA 11

Wzrost i struktura zasobów mieszkaniowych według wieku ich budowy w Olsztynie w latach 1947—1967

Zasoby mieszkaniowe	Struktura %			Dynamika 2 (w %)		
	1947	1956	1967	1956 1947	1967 1956	1967 1947
Sprzed 1918 r.	37,8	30,7	19,2	96,4	94,3	90,9
Z lat 1918—1945 Zrealizowanych po 1945 r.	61,8	52,2	33,6	100,0	97,2	97,2
	1,4	17,1	47,2	58,8	416,7	245,0
Liczba izb ogółem	100,0	100,0	100,0	118,5	150,8	178,7

ZRÓDŁO: Obliczenia własne na podstawie tabeli 9.

mieszkańców. Istotnym przejawem rosnącej poprawy warunków bytowania ludności było wykazane w tabeli 9 zmniejszenie się do prawie 1% odsetka ludności zamieszkującej budynki położone na terenach inwersyjnych (źle przewietrzanych) lub podmokłych. Ponadto nastąpił procentowy spadek liczby ludności zamieszkującej tereny znajdujące się pod wpływem uciążliwości ze strony przemysłu z około 8% w 1947 r. do prawie 4% w 1967 r., a także komunikacji spónad 13% w 1947 r. do niecałych 3% w 1967 r. To ostatnie osiągnięcie wiąże się z likwidacją w Olsztynie trakcji komunikacji tramwajowej²⁹. Nieznacznym, bo wynoszącym około 2% i o połowę mniejszym niż w 1947 r. był w 1967 r. odsetek liczby ludności zamieszkałej w nakładających się strefach uciążliwości. Na szczególne podkreślenie zasługuje prawie całkowite, bo wynoszące w 1967 r. około 98% wyposażenie mieszkań w wodociągi i kanalizację, a także to, że w porównaniu z prawie zerowym stanem w 1947 r., systemem centralnego ogrzewania objętych zostało w 1967 roku około 43% mieszkań.

Dodatkową ilustracją tendencji rozwojowych w omawianym zakresie są dane dotyczące poszczególnych dzielnic, zamieszczone w tabeli 12.

Wskaźnik gęstości zaludnienia zarówno w odniesieniu do terenów mieszkaniowych jak i ogółem przejawia tendencję rosnącą. Wzrost ten jest jednak szybszy w zakresie terenów mieszkaniowych, co wynika ze wspomnianej uprzednio intensyfikacji zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej wysokiej (5 i 11 kondygnacji).

W poszczególnych dzielnicach tendencje w tym zakresie kształtują się niejednakowo. W dzielnicach Zatorze, wschodniej i śródmiejskiej obydwie wskaźniki wykazują stałą tendencję wzrostu. Spośród tych jednostek strukturalnych miasta największą gęstością zaludnienia charakteryzuje się dzielnica śródmiejska, co wynika

²⁹ Likwidacja komunikacji tramwajowej zgodna jest z aktualnymi tendencjami urbanistycznymi zmierzającymi do przekształcania jej w środek szybkiej i masowej (taniej) komunikacji podmiejskiej (przedmieścia dużych miast). Zastąpienie w Olsztynie tramwajowej autobusową miało na celu także aspekt ekonomiczny, gdyż umożliwiło zwiększenie przelotowości ulic bez konieczności ich poszerzania oraz eliminowało koszty związane z rekonstrukcją i konserwacją torów tramwajowych. Zmiana środków komunikacji miejskiej nie wpłynęła jednakże na polepszenie warunków przewozu ludności miasta na skutek niedostatecznego jeszcze taboru autobusowego i jego niedostosowanie do zadań komunikacji miejskiej.

TABELA 12

Powierzchnia oraz liczba mieszkańców ogółem i w przeliczeniu na tereny mieszkaniowe oraz tereny wypoczynku według dzielnic w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Lata	Powierzchnia terenów		Powierzchnia parków i zieleńców		Liczba mieszkańców		
		ogółem ha	mieszkańc- owych ha	ogółem ha	na 1 miesz- kańca m ²	ogółem	na 1 ha	
							terenów ogółem	terenów miesz- kani- owych
Zatorze	1947	210,0	94,8	9,7	7,9	12 300	58,5	130,5
	1956	223,1	98,8	10,7	5,8	17 250	77,3	178,1
	1967	304,7	130,6	11,8	3,3	35 200	115,5	269,5
Zachodnia	1947	226,0	75,0	6,3	5,8	10 900	48,2	146,7
	1956	298,8	78,8	11,9	8,7	13 340	44,6	173,6
	1967	464,9	148,2	16,3	10,0	16 100	34,6	108,6
Śródmieście	1947	146,0	62,0	2,2	1,3	17 900	122,6	290,3
	1956	161,5	73,5	8,0	3,6	21 680	134,2	295,7
	1967	180,2	76,5	9,0	3,5	25 500	141,5	333,5
Wschodnia	1947	78,0	45,2	—	—	2 460	31,5	54,7
	1956	82,0	48,6	—	—	5 130	62,6	106,6
	1967	109,2	70,5	—	—	12 900	118,1	182,8
Południowa	1947	12,0	5,0	—	—	300	25,0	60,0
	1956	15,0	8,0	—	—	800	53,3	100,0
	1967	103,3	10,0	—	—	900	87,0	90,0
Składowo-przemysłowa	1947	12,0	—	—	—	500	41,7	—
	1956	79,7	—	—	—	400	5,0	—
	1967	161,4	—	—	—	100	0,6	—
Miasto ogółem	1947	684,0	282,0	18,2	4,1	44 360	64,8	157,3
	1956	860,0	308,0	30,1	5,1	58 600	68,1	190,3
	1967	1324,0	442,6	37,1	4,1	90 700	68,5	204,9

ZRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 10.

z dotychczasowej formy zabudowy tej części miasta. W dzielnicy przemysłowo-składowej zanika funkcja mieszkaniowa, co jest zgodne z charakterem tej jednostki strukturalnej miasta.

Nierównomiernie w poszczególnych dzielnicach kształtuje się wielkość powierzchni parków i zieleńców przypadająca na jednego mieszkańca. Jest ona najwyższa w dzielnicy zachodniej, gdzie w całym okresie wykazywała tendencję do wzrostu³⁰ oraz jednakowa w dzielnicy Zatorze i śródmiejskiej. W dzielnicy Zatorze wskaźnik ten w badanym okresie stale malał, a w Śródmieściu rósł w latach 1947—1956 i utrzymuje się na osiągniętym poziomie w latach 1956—1967, co ma istotne znaczenie z uwagi na omówioną uprzednio intensywność zabudowy mieszkaniowej i związaną z nią gęstość zaludnienia oraz spełnianą funkcję centralnego ośrodka usługowego dla ludności całego miasta³¹.

³⁰ Wzrost pozorny wynikający z korekty granic.

³¹ Aktualnie Olsztyn nie posiada wykształconego jednoznacznie centrum miasta. Elementy centrotworcze występują w kilku luźno ze sobą powiązanych skupiskach. Największe skupienie usług centrotworczych znajduje się w rejonie zbiegu ulic 1 Maja, Pieniężnego, 22 Lipca, Alei Zwycięstwa i Dąbrowszczaków. Zlokalizowane są one głównie wzdłuż ciągów ulicznych. Drugie większe skupienie usług centrotworczych znajduje się na Starym Mieście. Mieszczą się tam główne usługi handlo-

Odrębne zagadnienie stanowią tendencje dotyczące zaspokojenia potrzeb w zakresie poszczególnych urzędzeń. W odniesieniu do mieszkalnictwa problem ten ilustruje tabela 13.

TABELA 13

Wskaźniki zagęszczenia zabudowy mieszkaniowej Olsztyna w latach 1947—1967

Gęstość zasiedlenia	1947	1956	1967	Wskaźnik wzrostu w %		
				4:3	5:4	5:3
1	2	3	4	5	6	7
Liczba osób na 1 mieszkanie	4,67	6,14	4,83	110,1	94,0	103,4
Liczba osób na 1 izbę	1,64	1,70	1,74	103,6	102,3	106,1
Liczba gospodarstw domowych na 1 mieszkanie	1,31	1,54	1,11	117,5	72,1	84,7

ZRÓDŁO: Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967, s. 36.

W całym analizowanym okresie występuje zjawisko rosnącego trendu gęstości zasiedlenia mierzonej liczbą osób przypadających na 1 izbę i jedno mieszkanie, co związane jest z wolniejszym wzrostem substancji mieszkaniowej niż zamieszkującej tę substancję ludności. Jednocześnie wyższa od liczby osób na 1 mieszkanie dynamika wzrostu liczby osób przypadających na 1 izbę zarówno w całym okresie, jak i w poszczególnych jego przedziałach mówi o zjawisku zmniejszania się średniej liczby izb składających się na jedno mieszkanie. Stale malejąca jest tendencja liczby gospodarstw przypadających na jedno mieszkanie, co wskazuje, że w analizowanym okresie sukcesywnie rosła liczba gospodarstw domowych dysponujących samodzielnym mieszkaniem. Tendencję tę należy uznać za szczególnie korzystną, w odróżnieniu do ujemnego zjawiska rosnącego zagęszczenia mieszkań, wskazującego na trudności mieszkaniowe ludności miasta. Zagadnienie dynamiki wzrostu urzędzeń składających się na usługi podstawowe dla ludności w wieku do 14 lat obrazują dane tabeli 14.

TABELA 14

Wzrost urzędzeń z zakresu usług podstawowych dla ludności w wieku 0—14 lat w Olsztynie w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Jednostki	Lata			Wskaźniki wzrostu w %		
		1947	1956	1967	4:3	5:4	5:3
1	2	3	4	5	6	7	8
	miejsc						
Usługi podstawowe	1000 M	3	8	6	266,6	75,0	200,0
Żłobki	— „ —	—	—	—	—	—	—
Przedszkola	— „ —	12	18	22	160,0	122,2	183,3
Szkoły podstawowe	— „ —	50	87	98	174,0	112,6	196,0
	% uczestnictwa						
Żłobki	— „ —	—	8,3	16,0	—	192,8	—
Przedszkola	— „ —	15,0	18,2	40,0	121,3	222,2	266,7
	wskaźnik zmianow.						
Szkoły podstawowe	— „ —	2,0	1,2	1,5	60,0	125,0	75,0

ZRÓDŁO: Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967, s. 37.

wę, stanowiące ciągi uliczne parterów budynków mieszkalnych. W rejonie tym znajdują się ponadto usługi kulturalne. Trzecie skupisko usług centrotwórczych stanowi rejon ulic Kościuszki, Kopernika i Głowackiego.

W całym badanym okresie następował proces rosnącego zaspokojenia potrzeb ludności w wieku 0—14 lat w zakresie usług podstawowych. Wzrost ten jest najwyższy w pozycji przedszkola i prawie wyrównany w pozostałych pozycjach. Liczbowemu wzrostowi nie odpowiada jednak jakość urządzeń znajdujących się niejednokrotnie w barakach (Kortowo, Aleja Wojska Polskiego, lub w pomieszczeniach adaptowanych z budynków mieszkaniowych nie posiadających właściwych warunków funkcjonalnych i charakteryzujących się znacznym stopniem zużycia technicznego. Niedostateczny jest ponadto stopień nasycenia miasta w usługi podstawowe, o czym mówią niskie wskaźniki liczby miejsc przypadających na 1000 mieszkańców oraz duży stopień zageszczenia użytkowników usług. Zjawiskiem korzystnym jest malejący współczynnik zmienowości w szkołach podstawowych oraz rosnące wskaźniki uczestnictwa dzieci w grupie wieku żłobka i przedszkola (0—2 lat, 3—6 lat). Pomimo niewątpliwej w ujęciu liczbowym poprawy, większość żłobków i przedszkoli nie spełnia wymaganych standardem warunków (budynki barakowe lub adaptowane na te cele stare budynki).

TABELA 15

Wzrost ważniejszych usług dla ludności Olsztyna w latach 1947—1967

Wyszczególnienie	Jednostka	Lata			Wskaźniki wzrostu w %		
		1947	1956	1967	4:3	5:4	5:3
1	2		4	5	6	7	8
Handel detaliczny	$\frac{\text{m}^2 \text{ p. uż.}}{1000 \text{ M}}$	165,0	225,0	293,0	136,4	130,2	177,6
Gastronomia otwarta	$\frac{\text{m}^2 \text{ p. uż.}}{1000 \text{ M}}$	57,0	53,0	76,6	100,0	144,5	144,5
Usługi rzemieślnicze ogółem	$\frac{\text{m}^2 \text{ p. uż.}}{1000 \text{ M}}$	81,8	68,2	127,9	83,4	187,5	156,3
Szkoły średnie ogółem	$\frac{\text{miejsc}}{1000 \text{ M}}$	82,0	79,0	82,0	96,3	103,8	100,0
Salony widowiskowe ogółem	$\frac{\text{miejsc}}{1000 \text{ M}}$	-	50,0	28,0	-	56,0	-
Biblioteki ogółem	$\frac{\text{tys. tomów}}{1000 \text{ M}}$	0,07	1,1	2,1	1571,4	140,9	3000,0
Kluby, domy kultury i inne urzędnictwa otwarte ogółem	$\frac{\text{miejsc}}{1000 \text{ M}}$	0,33	34,1	41,9	103,3 razy	122,9	127,0 razy
Obiekty lecznictwa otwartego ogółem	$\frac{\text{gabin.}}{1000 \text{ M}}$	0,50	0,33	0,33	66,0	100,0	0,66
Szpitala i sanatoria ogółem	$\frac{\text{łóżka}}{1000 \text{ M}}$	-	1,65	1,46	-	88,5	-
Hotele, domy turystyczne, motele	$\frac{\text{miejsc}}{1000 \text{ M}}$	2,2	5,5	7,5	250,0	136,4	340,9
Urzędy pocztowe ogółem	$\frac{\text{M}}{\text{obiekt}}$	14 785	11 720	9 700	79,3	82,8	65,6

ZRÓDŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 4.

Dla pełniejszej charakterystyki omawianego zagadnienia warto zwrócić uwagę na problem kształtowania się usług dla całej ludności, w tym zwłaszcza usług o dużej częstotliwości ich użytkowania. Zmiany w tej grupie usług ilustruje w pewnej mierze tabela 15.

Daje się zauważyć tendencję malejącą usług dotyczących opieki zdrowotnej oraz sal widowiskowych. Natomiast wskaźnik dotyczący szkół średnich przejawia tendencję do stabilizacji w całym okresie. W pozostałych rodzajach usług poziom zaspokojenia potrzeb w całym badanym okresie wzrasta, przy czym skalę wzrostu widać najsilniej w grupie bibliotek, klubów oraz w grupie hoteli, domów turysty i moteli. Zbliżone tempa wzrostu wykazują handel detaliczny, usługi rzemieślnicze i gastronomia. Porównanie osiągniętego w 1967 r. poziomu usług z innymi miastami wojewódzkimi kształtuje się niekorzystnie nawet w zakresie tych rodzajów usług, które wykazywały dynamikę wzrostu w omawianym okresie. Wyrazem tego jest niski jeszcze dotąd stopień nasycenia w usługi ogólnomiejskie śródmieścia Olsztyna.

Problem kształtowania się poziomu zaspokojenia potrzeb w poszczególnych jednostkach strukturalnych obrazuje w pewnej mierze tabela 16.

TABELA 16

*Wzrost ważniejszych usług dla ludności w układzie dzielnicowym
w latach 1947—1967*

Wyszczególnienie	Lata	Jedn. miary	Ogółem Olsztyn	W tym dzielnice			
				Zato- rze	Zacho- dnia	Śród- mieście	Wschod- nia
Żłobki	1947	<u>miejsc</u> 1000 M	3,0	—	—	7,2	—
	1956	"	8,0	—	—	19,6	7,5
	1967	"	6,0	—	—	19,6	3,1
Przedszkola	1947	"	12,0	15,0	8,2	13,9	—
	1956	"	18,0	18,0	19,2	15,5	27,2
	1967	"	22,0	21,2	21,8	26,4	3,1
Szkoły podstawowe		<u>izb</u>					
	1947	1000 M	1,2	1,4	—	2,2	—
	1956	"	2,2	2,0	1,5	2,0	1,9
	1967	"	2,4	2,0	3,0	2,8	0,7
Handel detaliczny		<u>m² p. uż.</u>					
	1947	1000 M	185,0	80,6	90,9	397,2	20,3
	1956	"	225,0	155,0	109,0	398,5	37,5
	1967	"	293,0	204,0	152,0	609,0	91,0
Rzemiosło	1947	"	81,8	26,8	38,0	100,0	—
	1956	"	68,2	68,8	59,1	82,3	37,5
	1967	"	127,9	71,0	176,0	186,0	1,0
Gastronomia	1947	"	57,0	80,6	45,4	66,7	81,3
	1956	"	53,0	18,3	31,0	107,9	—
	1967	"	76,6	32,0	62,0	179,0	15,0

ZRODŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 10.

Poza przejściowym obniżeniem w okresie pośrednim usług rzemieślniczych w dzielnicy śródmiejskiej oraz w tym samym okresie usług gastronomicznych we wszystkich dzielnicach, poza śródmieściem, miał miejsce proces wzrostu zaspokojenia poziomu potrzeb we wszystkich przedziałach czasu. Pomimo to nasycenie w usługi podstawowe zwłaszcza nowo realizowanych osiedli mieszkaniowych jest

niedostateczne. Przykładem może być osiedle „Dworcowa” nie posiadające dotąd żadnych pawilonów usługowych.

Ogólnie należy stwierdzić, że przekształcenie w 1945 r. Olsztyna z ośrodka rencyjnego na wojewódzki, wpłynęło istotnie na kształtowanie się tendencji rozwojowych miasta w analizowanym okresie. Wyraziło się to głównie w rozwoju administracji, kultury i nauki, usług dyspozycyjnych w zakresie turystyki i rekreacji, usług gospodarczych o znaczeniu ogólnowojewódzkim takich jak zjednoczenia przemysłowe, budownictwa, transportu, rolnictwa i leśnictwa oraz handlu, bazy gospodarcze oraz magazyny i składy.

Rozwój funkcji przemysłowej wyraził się w powstaniu dzielnicy przemysłowo-składowej oraz kilku zespołów przemysłowo-składowych. Przy ul. Pstrowskiego, Waryńskiego, Warszawskiej zbudowano na terenie miasta poważny przemysł państwowy w postaci głównie Olsztyńskich Zakładów Opon Samochodowych, Zakładów Mięśnych oraz dwóch fabryk mebli. Olsztyn stał się także dużym ośrodkiem przemysłu spółdzielczego, którego głównym reprezentantem są zakłady metalowe i stolarskie oraz duży zakład mleczarski. Z rozwojem tej funkcji związane jest zapoczątkowanie przebudowy systemu uzbrojenia Olsztyna w urządzenia wodno-kanalizacyjne, co umożliwiła rozbudowę miasta na nowych terenach (dzielnica wschodnia i przemysłowo-składowa). Z rozwojem funkcji administracyjnej miasta wiąże się powstanie szeregu instytucji państwowych i organizacji społecznych, a z rolą ośrodka wojewódzkiego wiąże się powstanie w Olsztynie: Wyższej Szkoły Rolniczej, punktu konsultacyjnego Politechniki Warszawskiej i Wyższej Szkoły Nauczycielskiej, a także Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Ludność miasta podwoiła się, zabudowa jego objęła nowe tereny. W latach 1950—1960 zrealizowano zabudowę mieszkaniową i usługową przy ul. Kościuszki, odbudowano Stare Miasto, zabudowano Aleję Wojska Polskiego oraz ulice Limanowskiego, Niedziałkowskiego, Grunwaldzką i Warszawską. W tym okresie była to w zasadzie zabudowa dzielnicy śródmiejskiej i Zatorza w granicach istniejącego zainwestowania terenu.

Okres późniejszy charakteryzuje przestrzenna ekspansja miasta wyrażająca się budową osiedli mieszkaniowych i zakładów pracy na nowych terenach. Wtedy to rozpoczęto zabudowę centrum. Wzniesiono więc Dom Towarowy, Zjednoczenie Przedsiębiorstw Handlowych, Wojewódzki Dom Usług, biurowiec Okręgowego Oddziału Centralnego Związku Spółdzielni Mleczarskich, biurowiec z usługami Przedsiębiorstwa Techn.-Handl. Zmechanizowanego Sprzętu Domowego „Eldom”, biurowiec z kawiarnią Naczelnej Organizacji Technicznej, biurowiec Wojewódzkiego Związku Gminnych Spółdzielni, Dom Środowisk Twórczych i Rolniczy Dom Towarowy.

Istotną sprawą dla Olsztyna i województwa jest rozpoczęcie w tym okresie budowy wspólnego obiektu dworców Polskich Kolei Państwowych i Państwowej Komunikacji Samochodowej oraz wprowadzenie systemu zdalczego ogrzewania mieszkań w związku z budową elektrociepłowni. Ponadto zlikwidowano uciążliwe i kolidujące z podstawową funkcją przeznaczenia terenów takie obiekty jak mleczarnię, Techniczną Obsługę Samochodów w śródmieściu, fabrykę świc i pasty w dzielnicy zachodniej, a także szereg magazynów, baz i składów na terenie całego miasta.

W omawianym okresie usprawniono ruch przelotowy ulic i wewnątrzmijski przez polepszenie i poszerzenie nawierzchni, przebudowę skrzyżowań (budowa ronda) oraz budowę trzech wiaduktów, a także przez likwidację trakcji tramwajowej i budowę nowej zajezdni autobusowej.

Realizacja wymienionego programu wpłynęła znacznie na zwiększenie przelotowości ulic miejskich i rozszerzyła zasięg obsługi komunikacyjnej miasta. Zmiana rodzaju komunikacji miejskiej nie wpłynęła jednak dotąd wyraźnie na usprawnienie ruchu przewozowego ze względu na niewspółmierny do potrzeb przyrost środków komunikacji autobusowej i niepełne przystosowanie taboru do potrzeb komunikacji miejskiej.

* * *

Z przeprowadzonej w niniejszej pracy analizy wynikają następujące podstawowe wnioski:

1. W latach 1947—1967 nastąpił około dwukrotny wzrost terenów zainwestowania miejskiego oraz zamieszkującej te tereny ludności.

2. Spośród poszczególnych grup ludności najwyższa dynamika wzrostu cechowała grupę ludności znajdującej się w wieku 7—18 lat, której udział w ogólnej liczbie ludności wykazywał stałą tendencję wzrostu. Malejącą tendencję udziału w liczbie ludności ogółem wykazywała natomiast grupa ludności znajdującej się w wieku produkcyjnym.

3. Dynamika wzrostu miejsc pracy oraz liczby zatrudnionych w gospodarce miasta była w omawianym okresie wyższa aniżeli dynamika wzrostu liczby ludności. Taka tendencja powstała w wyniku wyższej od dynamiki wzrostu całej ludności dynamiki wzrostu ludności zawodowoczynnej, a także ludności dojeżdżającej do pracy. Wskazuje to, że tempo wzrostu całej gospodarki miasta było szybsze od tempa wzrostu zamieszkującej je ludności.

4. W całym badanym okresie wzrost zatrudnionych w działach produkcji niematerialnej wyprzedzał wzrost liczby zatrudnionych w produkcji materialnej, co unaocznia podstawowy kierunek rozwoju funkcji miasta jako ośrodka administracji i usług dla ludności miasta i województwa.

5. Spośród poszczególnych terenów zainwestowania miejskiego największą dynamikę wzrostu przejawiają w całym badanym okresie tereny użytkowane przez przedsiębiorstwa budownictwa, co związane jest z intensywną budową szeregu nowych obiektów użyteczności publicznej, usług i mieszkalnictwa. Istotny, bo ponad czterech i półkrotny wzrost nastąpił także w zakresie terenów zajętych pod usługi dla ludności, co wiąże się ściśle z intensywnym rozwojem tej funkcji miasta. W mniejszej mierze (dwi- i półkrotnie) wzrosły tereny użytkowane przez administrację, co również wiąże się z rozwojem tej funkcji miasta. Stosunkowo mniej, bo o około 50% wzrosły tereny zajęte pod zabudowę mieszkaniową.

6. W omawianym okresie miał miejsce istotny postęp w zakresie gospodarności, czego wyrazem oprócz zwiększenia intensywności zabudowy mieszkaniowej jest rosnąca koncentracja budownictwa przemysłowo-składowego oraz rosnąca liczba zatrudnionych przypadających na jeden zakład przemysłowy. Przejawem gospodarności jest także stale rosnąca gęstość zaludnienia miasta oraz rosnąca liczba ludności zamieszkującej tereny mieszkaniowe o wysokiej intensywności.

7. Nastąpiła istotna poprawa warunków życia ludności miasta. Wyrazem tego jest zwiększenie się liczby ludności zamieszkującej budynki o nowoczesnym standardzie wyposażenia wybudowane po 1945 r. oraz malejąca liczba ludności zamieszkującej tereny uciążliwe, a także wzrost liczby ludności korzystającej z urządzeń sieciowych oraz centralnego ogrzewania.

8. Spośród urządzeń obsługi ludności największy wzrost miał miejsce w zakresie upowszechnienia czytelnictwa (biblioteki) oraz miejsc noclegowych. Dynamika

wzrostu usług podstawowych i ogólnomiejskich kształtowała się na poziomie zbliżonym do dynamiki wzrostu ludności miasta.

Końcowym efektem przedstawionych w niniejszym opracowaniu przekształceń są zmiany dokonane w strukturze funkcjonalnej i przestrzennej miasta, czego wyrazem jest wytworzenie się nowych, o znaczeniu regionalnym, funkcji dyspozycyjnych miasta oraz nowych odpowiadających współczesnym wymaganiom dzielnic urbanistycznych.

Aneks 1

Wyszczególnienie	Zakłady w szt.			Tereny w ha			
	1947	1956	1967	1947	1956	1967	
Przemysł	26	29	38	21,4	26,4	70,8	
Składy	23	45	51	12,3	40,5	49,0	
Bazy *	22	33	46	27,6	41,1	88,9	
Ogółem przemysł, składy, bazy	71	107	135	61,3	108,0	208,7	
Przemysł	1	3	6	2,2	12,4	53,7	
Składy	9	16	29	7,4	24,6	36,6	
Bazy	1	3	9	0,5	6,6	28,2	
Ogółem zgrupowanie przemysłowo-składo- we **	11	22	44	10,1	43,6	138,5	
Wskaźniki dynamiki „W” i struktury „S”							
Przemysł	W	100,0	111,5	146,1	100,0	123,3	330,8
	S	36,6	27,1	28,1	34,9	24,4	33,9
Składy	W	100,0	195,6	221,7	100,0	329,3	398,4
	S	35,4	42,0	37,8	20,1	37,5	23,5
Bazy	W	100,0	150,0	209,0	100,0	148,9	322,1
	S	31,0	30,9	34,1	45,0	38,1	42,6
Ogółem przemysł, składy i bazy	W	100,0	150,7	190,1	100,0	176,2	340,4
	S	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Przemysł	W	100,0	300,0	600,0	100,0	563,6	2441,0
	S	9,1	13,6	13,6	21,8	28,4	38,8
Składy	W	100,0	177,8	322,2	100,0	332,4	494,6
	S	81,8	72,8	65,9	73,3	56,4	26,4
Bazy	W	100,0	300,0	900,0	100,0	1320,0	5640,0
	S	9,1	13,6	20,5	4,9	15,2	34,8
Ogółem zgrupowa- nie przemysłowo- składowe	W	100,0	200,0	400,0	100,0	431,7	137,1
	S	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* budowlane, transportowe, gospodarki komunalnej.

** koncentracja działek i urządzeń znajdujących się na terenach określonych planem jako wiaściwe dla użytkowania przemysłowo-składowego.

ZRODŁO: *Rozwój miasta Olsztyna w latach 1947—1967*, tab. 9.

THE DESCRIPTION OF SELECTED GROWTH TENDENCIES OF THE TOWN OF
OLSZTYN IN THE YEARS 1947—1967

SUMMARY

Since 1945, Olsztyn has been the provincial capital, and this fact more than any other has influenced and continues to influence the character and extent of the growth of the town. As a result of its role as the provincial centre there have arisen many institutions of an administrative and supervisory nature. In addition, many unique and specialist services of a regional and national character (science, tourism) have been founded. The development of these services had an additional effect on the dynamic growth in the number of residents, as well as providing more jobs.

Olsztyn is also a centre of industry; this is the second factor influencing the development of the town, and the third is the role of the town as a warehouse and storage centre for the region. The result of the development of the town's administrative and service functions has been the erection of a series of buildings for public administration, social and economic purposes, and also many buildings equipped for special purposes in the fields of science, culture, trade, handicrafts and gastronomy. One result of the industrial and storage functions was the building of separate complexes and industrial-storage districts uniform as regards their function.

The essential feature of the dynamics of population growth in the years 1947—1967 is the increasing rate of growth of primary and middle-school populations, and the decreasing rate of growth of pre-school and productive populations. In the period discussed, the growth of jobs exceeded the growth in the labour force, as shown by the increase in the number of people employed. The initial development of Olsztyn was in the direction of the administrative and service functions, and later came the industrial and storage services. Originally, therefore, the rise in employment was in non-material production, and only later in material production. The growth of land investment by departments of material production (mainly industry, building and storage) is faster than in the non-material production field. The total area of land invested in increased, as did the population, about two-fold in the period under discussion. The increase in area occupied by housing was relatively low (about 50%) and this is due to the maximal reliance on the building of tall multi-storey flats, both on the sites of war-damaged houses and on new land provided with services, demonstrating the economical utilisation of the land. In the period here discussed a necessary improvement in the living conditions of the population of the town took place. This is shown mainly by the increased percentage of flats with modern fittings, a drop in the number of people living under difficult environmental conditions (noise, smells, etc.) and also in the rise in the number of people relying on central heating. Generally, there was an increase in services for the population of the town, however the standard is still not satisfactory. This applies particularly to out-patient medical services, day nurseries and kindergartens, as well as to the retail trade in the town. By a series of chances, these services have been situated in barrack-like accommodation, or that which has been adapted for the purpose from non-functional living accommodation in ancient buildings in an unsatisfactory condition. During the period discussed there was an improvement in the town communication system, in the form of widened and improved roads, and the building of new streets and viaducts. There was also a changeover from trams to buses but because of insufficient numbers of buses adapted to this purpose, there was not, however any perceptible improvement in their frequency, nor in the conditions of carrying passengers.